

**До питання подолання комплексу
меншовартості українською культурою
Частина 2**

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету)

російська агресія спричинила тектонічні зрушення в українському суспільстві, масштаб котрих ми заледве можемо усвідомити. Україна зазнає глибинних трансформацій масової свідомості. Ми опановуємо себе не лише як люди, що здатні чинити опір зовнішньому вторгненню, але і як спільнота, яка переосмислює сама себе, свою колективну ідентичність. Від початку війни абсолютна більшість українців почуває гордість за своє громадянство і цей показник залишається на високому рівні три роки поспіль: 2022 р. – 90,5%, 2023 р. – 88,5%, 2024 р. – 88% (за даними опитувань від Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічної служби Центру Разумкова). Це найвищі показники за роки соціологічного моніторингу [1, 2]. Важливими є також трансформації регіональної свідомості. «Помітно, що над локальним варіантом ідентичності почала більше надбудовуватись національна – порівняно з минулими роками. Тобто відчуття єдності: я не лише – одесит чи мешканець Одеси, а і я – українець», – зауважує історик і дослідник Кирило Ліпатов [3]. Тож маємо підстави сподіватися, що процес запізнілого націєтворення в Україні врешті остаточно завершиться і наші «тутешні» (за М. Рябчуком) здобудуть чітку національну самосвідомість.

Повномасштабне російське вторгнення активізувало процес українізації. Результати опитувань соціологічної групи «Рейтинг» та КМІС засвідчили ситуацію мовного зсуву – українці стали активно відмовлятися від спілкування російською, особливо в публічних сферах, та вживати більше української в повсякденні. «Мы легли спать 23 февраля, а прокинулись 24 лютого», – ця фраза про перехід на українську від початку повномасштабного вторгнення стала крилатою. Мотивація в людей різна: від потреби захистити власну ідентичність до небажання давати путіну аргумент про «захист російськомовного населення» в Україні чи асоціюватися з культурою вбивць і гвалтівників. Зміни в мовній поведінці українців добре пояснює термін з постколоніальних студій «аброгація». За вужчого тлумачення він означає відмову визнавати і підтримувати привілейований статус мови колонізатора,

зазвичай стандартизованої й нормалізованої, та опірність її впливу; за ширшого – незгоду з домінантним колоніальним чи імперським дискурсом, основним засобом творення якого є саме мова колонізатора. Процеси аброгації спрямовані на позбавлення колонізатора домінування в мовно-культурному житті та привілею бути його осередком. В українському контексті мовна аброгація є відповіддю на багатовікову апропріацію української культури та політику імперіалізму з боку росії. Відмова від російської мови для багатьох означає також припинення споживання російського контенту та пропаганди, віднайдення власної ідентичності та протистояння впливу російського імперського дискурсу. До того ж завдяки росту популярності українська мова має всі шанси стати домінантною. «Сподівання на україномовність в Україні – це не марні сподівання, а певною мірою природний процес, – переконаний письменник Андрій Кокотюха. – І сприятиме цьому освіта, культура і навіть сфера шоубізнесу, а також мова кіно, телебачення, реклами і мова спілкування в соцмережах» [4, 5].

Загалом бачимо «употужнення української культури в період великої загрози самому існуванню нашого народу», як висловилася мовознавиця Лариса Масенко. Загроженість української ідентичності викликала хвилю зацікавленості власною культурою серед широкого загалу та її інтенсивний розвиток. Нові талановиті твори з'являються в усіх сферах культури – в літературі, театрі, музиці, малярстві, кінематографі. Війна спровокувала період глибоких роздумів і змусила багатьох в Україні переосмислити свою ідентичність, – каже засновник київської книгарні «Сенс» Олексій Ерінчак. Багато хто переходить з російської на українську і потребує книг для занурення в мову, вважає він. Справді, від початку війни спостерігаємо читацький бум, хоч книжкова галузь переживає зараз далеко не найкращі часи (знищення видавничих потужностей, нестача кваліфікованого персоналу, зменшення кількості виданих книг проти довоєнного періоду). У зв'язку з зростанням попиту на українську книжку збільшується кількість книгарень. За даними Інституту книги, на жовтень 2023 року в Україні нараховувалось 472 книгарні, тоді як у 2019 році їх було 300. Ці зміни могли б не відбутися без «політичного рішення» в червні 2023 року, коли було ухвалено закон про заборону імпорту та розповсюдження книг із росії та Білорусі [6, 7].

Війна не зупинила розвиток української кінематографії, злет якої відбувся напередодні. Ба більше, наш кінематограф привернув колосальну увагу як світових експертів, так і пересічних людей. Підтвердженням цього є світові прем'єри на міжнародних кінофестивалях із кількахвилинними оваціями та солдаути в кінотеатрах. Українські фільми тепер займають значну частину ринку: на них з'явився попит [8]. Важливою тенденцією, яка намічається в українському кіно, є його повний перехід на українську мову без російщини й суржика. «Думка про те, що українською мовою на екрані можна оповісти

будь-яку без винятку історію, досі не мала багатьох прихильників серед українських кіноробів. І в цьому виявляється їхнє засадничо колоніальне мислення і культурна вторинність. Адже така сама думка про універсальну здатність польської, чеської чи, скажімо, італійської мови не викличе заперечень серед польських, чеських чи італійських фільмарів», – зазначає Юрій Шевчук, старший лектор української мови Департаменту слов'янських мов Колумбійського університету та засновник і директор Українського кіноклубу цього університету. На його думку, уникання сценаристами і режисерами незрусифікованої української через «штучність» абсолютно безпідставні. Бо причина цієї штучності не в мові, а в тих, хто не володіє нею на достатньому рівні, щоб, по-перше, створити «нештучний» діалог живою розмовною українською, а по-друге, зіграти той діалог так, щоб йому повірив глядач, навіть той, що не чув у житті нічого, крім лютого суржика чи російської. Також науковець вказує на те, що Україні час дати відповідь на питання «Що таке український кінематограф?», яке можна переформулювати як «Хто ми? Звідки ми? Куди йдемо?». У програмі Офісу кіноіндустрії України багато сказано про «українську аудіовізуальну продукцію», але ні слова про те, за якими критеріями слід визначати, яка продукція є українською за духом, наповненням і метою (ствердження і розвиток української держави), а яка – лише за паспортом. «Питання про те, що означає бути українським національним фільмом має не лише філософське, але й прикладне значення. Бо кіно, з його потужним впливом на формування світогляду й ідентичности визначає майбутнє спільноти, або руйнуючи її, як це було досі, або ж вибудовуючи її і даючи їй мотивацію існувати. Саме так це б мало бути тепер», – вважає Ю. Шевчук [9].

Зросла зацікавленість публіки й театральним мистецтвом. Квитки на популярні вистави розкуповуються за місяці наперед. Доходи всіх українських театрів зросли на другий рік воєнного стану. Усі національні театри, окрім Одеського оперного, у 2023 році заробили більше, ніж у 2021-му. Театри пропонують численні прем'єри. Важливо зазначити, що в потужній хвилі нової драматургії з'явилося багато особистого досвіду, що спонукає до пошуку нових форм та інструментів, як розповідати про події і процеси, перебуваючи в їх епіцентрі. Також російсько-українська війна поставила перед українським театром нові завдання. Серед них режисерка О. Апчел виокремлює такі: як відучитися естетизувати зло і страждання; як навчитися проблематизувати реальність, не маніпулюючи емоціями; як деколонізуватися від впливу російської культури; як позбутися меншовартісних наративів, що всі навколо винні; і як з повагою прислухатися до нових, молодих, потужних голосів, які пропонують складне, багаторівневе, критичне мистецтво [10, 11].

Це лише невелика частка широкої панорами українського культурного поступу під час російської агресії. Втім, твердження, що війна остаточно

звільнила українську культуру від комплексу меншовартості – передчасне. Деколонізаційні процеси проходять досить складно й напругу залежать від того, наскільки сильно війна зачепила ту чи іншу людину. Дається взнаки і відмінний колоніальний досвід різних регіонів України. На півдні та сході імперська спадщина досі залишається кісткою тамтешньої ідентичності зі сліпою вірою в те, що все, що вони мають, їм дала Російська імперія, зокрема її радянський період. На це потрібно зважати і працювати, відновлюючи спадщину, пов'язану з середньовіччям, коли ці регіони були частиною більшої цивілізації, наприклад Античної, Візантійської, Османсько-Турецької. Також попри стрімкий розвиток української культури, яка нарешті може задовольнити запити як поціновувачів високого мистецтва, так і споживачів масового продукту, українці й досі охоче споживають російське. Зокрема у 2023 році наші громадяни своїми переглядами і прослуховуваннями поповнили гаманці російських блогерів та виконавців на 81,6 мільйона доларів, 5 мільйонів з яких пішли на податок до держбюджету росії (на цю суму ворог може придбати близько 10 тисяч *fpv*-дронів, які будуть застосовані проти наших захисників). Цифри справді шокують. Та, на жаль, комплекс щодо вищості всього російського досі не викорінено не лише у широкого загалу, а й української еліти [12, 13].

Тож попри історичні зрушення, нам є над чим працювати, щоб остаточно позбутися комплексу меншовартості. Передусім потрібно здійснити ревізію всього гуманітарного спектра знань, використовуючи деколоніальний підхід та українську оптику. Варто також враховувати, що процес деколонізації має два виміри: інституційний та індивідуальний. Обидва мають зірвати маски з культури імперії та продемонструвати її лицемірство. Тоді як інституційний – це сукупність державних політик, спрямованих на відновлення політичної, економічної та культурної незалежності країни, деколонізація в межах особистості – це рефлексія про власну ідентичність, про те, що у вашому житті є своїм, а що насаджене штучно або знищене імперією. Після умовного «звільнення» від атрибутів культури колонізатора не менш важливо віднайти власну забуту культуру, споживати її. Проявляти інтерес до українськості та шукати себе в цьому. Адже відсутність зацікавленості у своїй культурі – це родюче середовище для відновлення колоніальної культури [14, 15]. Викорінення російських імперських наративів і формування українських має починатися з академічних кіл і закінчуватися на рівні масової культури та свідомості. Адже нонсенсом є те, що навіть під час російсько-української війни міста півдня України святкують свої річниці, відштовхуючись від указів про заснування Катериною II, хоча здебільшого тоді мало місце перейменування уже теперішніх населених пунктів, які мають давнішу історію [16, 17]. Хочеться вірити, що В. Агеєва має рацію, стверджуючи, що у вогні війни ми дорогою ціною, але позбуваємося комплексу меншовартості, з яким жили

покоління. На її переконання, Україна тільки на початку шляху свого виходу з хвороби колоніалізму: «Комплекс національної меншовартості ми ще не подолали. Бо щоб мати свою національну гідність, треба знати свою національну культуру, історію. Ми їх досі не знаємо» [18].

Доречно детальніше зупинитися на конкретних кроках, які допоможуть українському суспільству подолати власне безпам'ятство та позбутися насадженого комплексу меншовартості. Одразу зазначу, перелік неповний, однак необхідний для формування української культурної ідентичності.

Створення національного культурного канону

Канон – це чи не насамперед уміння пам'ятати, спосіб упорядкувати неосяжний культурний спадок, вважає В. Агеєва. Також класика формує цінності. Зокрема канонічні художні тексти завжди потужно впливають на формування національно-культурної ідентичності. «Без ґрунту, у цьому разі канону з його ціннісними ієрархіями, годі сподіватися патріотичної згуртованості нації», – зауважує дослідниця. Однак, формування канону передусім має ґрунтуватися на мистецькій вартості творів, а не патріотичній заідеологізованості. «Тожсамість формується й усталюється не погано заримованими патріотичними віршами-гаслами, а радше відчуттям гордості за отриманий від попередніх поколінь вартісний культурний спадок», – наголошує літературознавиця [19]. Дане твердження справедливе не лише для літератури, а й усього мистецького надбання.

Український і американський літературознавець Григорій Грабович звернув увагу на прикру річ: «Фактично, попри те, що минуло вже понад тридцять років незалежності, ще немає (і не було до війни) зартикульованого канону української культури. У деяких її формах і видах це подекуди було зроблено, передусім у літературі, але в інших формах культури і мистецтва, як-от музиці, кінематографі, театральному мистецтві та, попри низку певних нових осмислень, у образотворчому мистецтві такої артикуляції і усвідомлення канону ще немає, а це тривожний сигнал, який має викликати найсерйозніші подальші осмислення і пріоритезації. Водночас саме тепер, коли війна ще не завершилась і перемога ще не настала, ці питання мало б бути розглянуто у формі нового плану Маршала для відбудови України ... Без пріоритезації культури й авангарду, експериментаторства як такого, постійного виходу на передовий світовий рівень тощо Україна буде приречена перебувати в тіні, пасти задніх. Її існування – у цій же війні – виборюється надто великим героїзмом і людськими жертвами, щоб прогавити евентуальну реконструкцію» [20].

Слід визнати, що навіть щодо зартикульованого на переконання Г. Грабовича сучасного літературного канону є питання. О. Забужко, зокрема, зазначає: «У нас не відбулось ані перегляду канону, ні його реформування, ні

навіть переоцінки. ... Так, наприкінці вісімдесятих репресованим авторам нібито дійсно знайшлося місце в шкільному підручнику. Але це за тим же принципом звалища. Ось було так – а ми сипонемо в ту саму діжку ще зо два десятки імен. Канон не може існувати “в повітрі”. Канон має кріпитися на певну логічну структуру, в освічених країнах – на історичну основу. Для цього має бути як мінімум власний історичний наратив – бачення нацією своєї історії, без якої ти по-справжньому “не побачиш” письменників» [21]. Своєю чергою В. Агеєва вважає, що на межі ХХ і ХХІ ст. українці з канонотворенням розібрались. Канонічні імена було повернуто, хоч хтось може бути і погано осмисленим. Сучасний же виклик – визначити, які тексти у фокусі. «Шевченко як автор поеми “Тополя” й Шевченко як автор “Кавказу” – це різні речі», – наголошує дослідниця [22]. Істотною проблемою також є те, що, до прикладу, по ХХ століттю не всі письменники елементарно опубліковані [23].

Окрім формування самого канону, має також вестися активна просвітницька робота щодо вписаних у нього постатей і їхнього спадку. На жаль, рівень обізнаності українців із власною культурою досі залишається вкрай низьким. Підтвердженням цього є нещодавня ініціатива окремих мешканців вулиці Валеріана Підмогильного у Ворзелі змінити її назву через «проблему лексичного звучання». Для них В. Підмогильний – не один з найвизначніших українських письменників минулого століття, не представник Розстріляного відродження, а просто чоловік із поганим прізвищем, яке асоціюється у них зі словом «могила» [24]. Цей невтішний інцидент вкотре довів, що називати вулиці та встановлювати пам'ятники українським діячам, звісно, потрібно. Однак не менш важливо відновити «живу» пам'ять про цих людей – написати повноцінні біографії; видати повне зібрання їхніх творів, належним чином опрацьоване та впорядковане і позбавлене імперської цензури; відкрити присвячені їм музеї та виставки; започаткувати фестивалі їхнього імені; створити про них програми і фільми тощо. Власне, гарним прикладом розповіді широкому загалу про канонічну постать українського мистецтва стала цьогорічна виставка «Алла Горська. Боривітер», яку відвідала понад 51 тисяча людей. Директорка Національного центру «Український дім» Ольга Вієру зазначила: «Виставка потрапила у живий оголений нерв і зрезонувала надпотужно. ... Для нас було дуже важливим представити Горську не жертвою, а вільним птахом, який надихає силою, стійкістю, прагненням справедливості і правди. Висвітлити цю постать в усій її потужності. Цій ідеї була підпорядкована уся експозиція і сценографія проєкту. Все вдалося, відвідувачі відчули цей настрій. Відгуки були виключно позитивними або ж захопленими» [25].

Історик Олексій Сокирко слушно зауважив: «Відсутність знань про свою еліту в минулому формує комплекс меншовартості в сучасного українця». Створити список фундаментальних для української культури імен – значить

спростити пошук і наблизити знайомство з особистостями, життя і творчість яких варто знати кожному українцю [12].

Зміна освітніх підходів

«Молода людина, яка отримує умовний атестат зрілості, повинна володіти базовим знанням щодо того, чим у своїй культурі вона має пишатися. Це демонстрація людині залишеної попередниками скарбниці й прищеплення свідомості того, що ця скарбниця у неї є і до неї завжди можна буде в дорослому житті звернутися, – дуже важлива частина особистісної зрілості», – наголошує О. Забужко [21].

Зайве нагадувати, що поки українська освіта не може похвалитися таким набутком. Причиною цього, з одного боку, може бути певна погорда до гуманітарного блоку, який, власне, відповідає за формування національної ідентичності. Літературознавець Олександр Пронкевич зауважує: «На жаль, Україна успадкувала презирливе ставлення до гуманітаристики як до того, що не дає очевидної матеріальної користі, і тому не потребує ані гідного фінансування, ані відповідного адміністрування» [26]. З іншого боку, сам рівень викладання української мови, літератури, історії залишає бажати кращого. Пафосні нафталінові штампи про «солов'їну і калинову мову», Шевченка як «народного співця і пророка», Франка як «вічного революціонера», віктимізація власного минулого не просто знуджують, а надовго відвертають охоту вивчати власну культуру та історію. Перепрочитання української класики та історії, їхня актуалізація давно на часі. Для цього освітянам треба лише подолати інтелектуальну зашкарублість і лінощі, вважає В. Агеєва [19]. Адже нові адаптації приваблюють. Підтвердженням цього є успіх серед молоді мюзиклу «Ти [Романтика]» від музичного проєкту «МУР» чи останніх релізів Артема Пивоварова на слова класиків Розстріляного відродження. Подібні проєкти роблять теми української історії і культури популярними й навіть мейнстримними серед молоді [25].

Окремою проблемою є деколонізація української освіти і науки. Як зазначає Г. Грабович, за час незалежності не знайшлося волі та ресурсів на те, щоб подбати про свої, неросійські, чи бодай західні джерела, підручники, посібники тощо [20]. Почасти цю проблему мав би вирішити проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності, внесений ще у 2022 році. Однак понад два роки повномасштабної війни не пришвидшили його прийняття. Як наслідок «токсичний корч зросійщення», як метафорично висловилася режисерка і театрознавиця О. Апчел, доводиться виривати з себе навіть тим, хто здобув шкільну освіту і наукові ступені у вже незалежній Україні. «Це дуже некомфортне відчуття. Вчора ти мистецтвознавець, літературознавиця,

кураторка, диригент, письменник, історик, культуролог з найвищим рейтингом, чи журналістка або знаний соціолог, а сьогодні ти розумієш: все, що ти знаєш, як мінімум однобоке, як максимум – просто неправда. Імперіалістична, міфотворча, відверта брехня. Постімперіалістична оптика, деколонізаційна оптика підказують: прислухайся, вивчай нове. Але вчити нове – це час. ... І нормальною реакцією людей з науково-мистецьким багажем є реакція: “Не буду!”. ... Інтелектуальна лінь – це якраз те, на що дуже розраховує імперія, завжди», – каже дослідниця [27].

Погодьмося, твердження про те, що війни виграють шкільні вчителі є не аж таким перебільшенням. І якщо згадати визначення Є. Маланюка – «Малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна і тотальна капітуляція. Капітуляція ще перед боєм» – завдання українських освітян стає очевидним [28].

Повернення української культурної спадщини, її збереження, вивчення та репрезентація

Культурна спадщина, зокрема й об'єкти матеріальної культури різних часів, відіграє визначальну роль у формуванні національної ідентичності, збереженні традицій та цінностей. Культурні та історичні пам'ятки є базовим матеріалом для формування історичної пам'яті. Їх викрадення і нищення призводить до суттєвих прогалин в історичній пам'яті народу, до неможливості розповісти свою цілісну історію [29, 30]. І, як зауважила О. Забужко, «несталою, несистематизованою пам'яттю, пам'яттю, яка не вміє розповісти зв'язну історію, а пам'ятає тільки окремі епізоди, можна дуже легко маніпулювати» [21]. Недаремно Є. Маланюк як ще одне визначення малоросійства називав те, що «воно є еквівалентом нашої окраденості» [28].

росія століттями займалася культурною апропріацією. «Звичний “імперський метод” розвитку власної культури – привласнити чуже (у випадку з Україною – історичну назву, історичні артефакти і навіть саму українську історію), викрасти матеріальну і нематеріальну спадщину – музейні колекції, народні пісні і навіть рецепт борщу; митців, їхні твори і навіть цілі художні напрями, як, до прикладу, український авангард, висмоктати людські і творчі ресурси, а натомість всіляко нав'язувати колонізованим ідею їхньої культурної “неповноцінності”», – зазначає дослідниця української культури Євгенія Гаврищенко [31].

Власне, грабунок українських земель відбувався задовго до того, як росія стала імперією. Показовим у цьому плані є викрадення однієї з найбільших православних реліквій – Вишгородської ікони Божої матері. Святиню в 1155 році під час нападу на Київ з напівзруйнованого Вишгорода вивіз володимиро-суздальський князь Андрій Боголюбський, син Юрія Долгорукого. Задля замітання слідів пам'ятку завбачливо було перейменовано на Володимирську

ікону Божої матері. Надалі зміна назв і стирання чи то замовчування відомостей про походження культурних цінностей стануть звичною практикою російського колоніального грабунку української спадщини, який став системним у XVII столітті і триває до сьогодні. Історію цього грабунку докладно описав і проаналізував Сергій Кот у монографії «Повернення і реституція культурних цінностей у політичному та культурному житті України (XX – початок XXI ст.)» (2021). За наведеними в монографії даними, за період 1918–1923 років більшовики вивезли з України не менш як 10 мільйонів культурних пам'яток. І це лише один з історичних епізодів. Торік незалежне видання *Texty.org.ua* дослідило онлайн-колекції Ермітажу та Державного історичного музею росії, де виявили 110 тис. археологічних знахідок, які в різні історичні періоди було вивезено з території сучасної України до росії. Це далеко не всі скарби (навіть у відділі археологічних знахідок), вивезені з території сучасної України, що зберігаються в колекціях обох музеїв. До того ж пошук не поширився на мистецькі твори, ікони та зброю, оскільки їх походження вкрай важко ідентифікувати. Пограбування під час нинішньої війни також не досліджували. Та навіть при цьому цифри вражають. Масштаби вивезеного до росії впродовж століть неможливо осягнути. Це й унікальні археологічні знахідки, й рукописи, і стародруки, й мистецькі твори, і старожитності, й церковні та козацькі реліквії, і зброя. Викрадені скарби охоплюють період від давніх часів, починаючи від доби палеоліту, трипільської культури, скіфо-сарматської епохи, античності і доходять до середньовіччя, включаючи пам'ятки часів Русі-України й козацької доби [32, 33]. «Всі ці артефакти – підвалини нашої ідентичності. Конфіскувавши їх, росія вибила ґрунт з-під наших ніг. Цинічність, з якою грабувалася Україна, вражає. А ще більш вражає те, що у нас не лише відібрали нашу культурну спадщину, а й досі заперечують її наявність, переконуючи світ, що ми є бездержавний народ-гречкосій в латаній свитці, і взагалі з'явилися лише в XIX столітті. Натомість власний статус підкріплюють викраденими у нас скарбами, вводячи в оману світову спільноту щодо своєї древньої історії», – наголошує Є. Гавришенко [34].

Не менш нахабно, з цинічністю торгівця ясиром (за влучною метафорою О. Забужко), росія перебирала та привласнювала собі й імена визначних українців. Серед них – М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель, М. Гоголь, І. Репін, І. Айвазовський, А. Куїнджі, К. Малевич, Д. Бурлюк, А. Петрицький, О. Екстер, О. Архипенко та десятки інших. Імперія намагалась присвоїти собі навіть Григорія Сковороду – у 1912 році російський філософ В. Ерн написав про нього книжку, де охрестив українського генія «російським філософом», пояснюючи це тим, що Україна була нецивілізованою країною, а імперська росія дала можливість розвинути унікальному таланту Сковороди (певна річ, про українську літературну традицію бароко та про Києво-Могилянську академію як навчальний заклад західного типу Ерн не згадав)

[35]. Коли ж привласнити українського діяча не вдавалося, його маргіналізували або й узагалі знищували і забороняли, як це сталося з митцями Розстріляного відродження чи плеядою бойчукістів [36, 37].

Нині ж Москва зухвало відмовляє українцям у праві на культурну спадщину, органічно пов'язану з Україною, але яка постала в політичних кордонах колишньої Російської імперії та СРСР. Доходить до очевидного абсурду, коли окупаційна адміністрація в Луганську вішає на пам'ятник українському Кобзарю табличку «Тарас Григорьевич Шевченко. Российский поэт» [38].

Однак зусиллями державних інституцій і окремих активістів до української культури повертаються митці, які мають українську ідентичність і на яких українське мистецтво й культура мали вплив, або вони впливали на культурні процеси в Україні. Важливо, що відновлення історичної справедливості щодо українських діячів відбувається не лише в Україні, а й за її межами. Серед іншого світові музеї поступово здійснюють перегляд атрибуції своїх колекцій та деколонізації їх через українську оптику. Зокрема Метрополітен-музей змінив атрибуцію художників А. Куїнджі, І. Рєпіна й І. Айвазовського з росіян на українців (щоправда, згодом Айвазовського переозначили як «вірменина, який народився у Російській імперії (тепер Україна)») [39]; Міський музей Амстердама, знаний як Стеделек-музей, визнав К. Малевича українським художником [40]; а Штутгартський музей *Staatgalerie* видалив атрибуцію О. Екстер як росіянки і додав інформацію про київський період життя, навчання та роботи мисткині [41]. Креативна директорка Українського інституту Тетяна Філевська наголошує: «Нам потрібно досягти сталих системних змін, а не лише реакції на окремі запити і спорадичне переписування ідентичності художників. Адже таким чином нам потрібні нескінченна кількість часу та людських ресурсів, щоб в ручному режимі вимагати цих змін (тим часом колекції, які не експонуються, взагалі не потрапляють в цей перелік). Нам необхідно впливати на зміну політик та принципів роботи музеїв стосовно спадщини, яку ми бачимо як частину української. Ми маємо запропонувати методологічний підхід для роботи зі спадщиною з нашої частини світу ...» [42]. Щоби бути успішними у відстоюванні власних інтересів потрібно мати гарну доказову базу. Для цього потрібні ґрунтовні академічні праці з деколонізації української культури та мистецтва. Також важливо досліджувати архіви та оприлюднювати різноманітні матеріали безпосередніх учасників мистецько-культурних процесів, з яких стає зрозумілий особистісний контекст митця, зокрема і щодо національної ідентичності. Зокрема цінним є перевидання 2023 р. теоретичних трактатів українських авангардистів О. Богомазова, М. Бойчука, О. Екстер, В. Пальмова, О. Хвостенка-Хвостова, К. Малевича, Д. Бурлюка та інших – «Український художній авангард: Маніфести, публіцистика, бесіди, спогади,

листи», в яких «у текстовий спосіб акумульовано те, що свого часу було силоміць, жорстоко поставлено на паузу – творчий порив українського митця 1910–1920-х». «На тлі руйнувань, геноциду українців з боку росії культурна й академічна спільнота все чіткіше визначає обрії українського виміру в творчості мистців, які ще донедавна ототожнювались з російським мистецтвом або вважались інтернаціональними. Це початок шляху, на якому чекають наукові дискусії і відкриття як для внутрішньої аудиторії, так і за межами країни», – переконана мистецтвознавиця Людмила Мельничук [43].

Окрім наукової роботи, варто також працювати над поверненням в Україну самих мистецьких творів і культурних пам'яток. Зрозуміло, що реституція культурних цінностей та ще й у випадку з росією – це гра в довгу. Олена Живкова, заступниця директора з наукової роботи Національного музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків, зазначає: «Історія підказує, що добровільно Росія вкрадене не повертатиме – це питання можна вирішити лише в разі укладання договору на ультимативних українських умовах після перемоги або через міжнародні судові процеси. Чи означає це, що ми маємо чекати на закінчення війни, щоби почати процес повернення нашого спадку? Звісно, ні. Політика відновлення справедливості у справах про злочини проти людяності нічим не відрізняється від злочинів проти культурного спадку. Уже зараз Україна повинна вибудовувати ефективну стратегію для реституції та репатріації (повернення на батьківщину) своїх культурних цінностей». Важливий кроком на шляху до повернення вкраденого культурного спадку, який Україні належить зробити, – створення й ведення повноцінного обліку всіх культурних об'єктів, які росіяни викрали не тільки впродовж повномасштабної війни, а й раніше. Звичайно, окремі громадські організації документують такі злочини проти української культури (Спілка археологів України, Фонд підтримки фундаментальних досліджень, Кримський інститут стратегічних досліджень та інші), проте така діяльність не може повністю лягати на плечі волонтерів і активістів. Вагомий аргумент на користь створення такого єдиного державного реєстру культурних цінностей, незаконно вивезених за кордон, – він стане правовим підґрунтям для міжнародних судових проваджень і сприятиме ефективнішому виявленню викрадених артефактів, що своєю чергою допомагатиме таки повернути їх [44].

Також Україні необхідно не лише розробляти механізм повернення українських культурних цінностей, а й змінювати систему всередині країни. Гарний приклад якісних ініціатив на національному рівні – Польща. Оскільки під час Другої світової війни країна втратила більшу частину рухомих об'єктів матеріального культурного надбання, вона у своїй культурній політиці пріоритезувала проблему повернення своїх скарбів. З 1992 року Міністерство культури та національної спадщини за підтримки Міністерства закордонних справ Польщі активно веде загальнодержавний електронний реєстр рухомої

культурної спадщини, що зникла під час Другої світової війни. Дані звітти публікують на спеціально створеному сайті. Далі вся зібрана інформація надсилається в міжнародні представництва, закордонні музеї та установи, що проводять аукціони. Саме широкий медійний розголос допоміг виявити більшість з утрачених раніше польських культурних цінностей і почати процес їхнього повернення. До того ж Польща докладает неабияких зусиль, щоб підвищувати обізнаність населення про культурний спадок своєї країни, зокрема викрадений. Наприклад, із такою метою польський уряд запустив у 2013 році онлайн-виставку «Втрачений музей». Вона демонструє викрадені й уже повернені експонати, спонукаючи до суспільної дискусії про те, наскільки важливу роль відіграє культура у творенні нації та збереженні ідентичності народу. Також у межах глобальної ініціативи до Дня музеїв (19 травня) поляки влаштовують зокрема мультимедійні виставки зниклих мистецьких цінностей. Мінкульт Польщі стверджує, що поширення зображень викраденого культурного спадку – це перший крок до його повернення додому. Україна могла б створити схожу ініціативу, яка стала б особливо актуальною нині, коли попит на українське зростає не лише в Україні, а й у всьому світі. Знов-таки, подібні проекти вже реалізують громадські організації. До прикладу, Спілка археологів України за підтримки Стабілізаційного фонду культури й освіти Федерального міністерства закордонних справ Німеччини та Гете-Інституту запустила у 2022 р. інформаційно-просвітницьку кампанію «Археологічна спадщина, вкрадена Росією». Однак для якісних системних змін потрібна робота на державному рівні [44, 45].

Необхідна також адекватна державна політика у сфері охорони і збереження культурної спадщини. Наразі ж українці ошукують самі себе, віддаючи скіфські городища й історичну забудову міст під будівництво чергового торгівельно-розважального центру чи житлового комплексу. Історико-культурна спадщина потрібна не лише для репрезентації країни за кордоном, а передусім для нас самих, для усвідомлення власного коріння та історії. «Зберігати палаци й замки треба не тільки для того, щоб показувати їх туристам, – їх мають бачити й місцеві мешканці, які часто-густо знають свою місцеву історію гірше за туристів. А це означає, що їм бракує впевненості в собі. Історична спадщина є колосальним моральним, психологічним та емоційним підспор'єм навіть для того, щоб виховувати своїх дітей, просувати власний бізнес. Бо йдеться не просто про впевненість у завтрашньому дні, а насамперед про відчуття себе господарем на власній землі, про самоусвідомлення як власника спадку – не лише матеріального, а й культурного. Якщо людина знає свій родовід, для неї це завжди привід тримати спину рівніше. Це стосується й історії конкретного міста, містечка, села – знання про них допомагає не почуватися провінціалами», – вважає історик Олексій Сокирко [12].

Саме історико-культурна спадщина, її осмислення, збереження та популяризація є одним з основоположних рушіїв культурного розвитку нації, її самоідентифікації та презентації на міжнародній арені. Належним чином репрезентована вона є потужним каталізатором патріотичного виховання, формування національних цінностей, усвідомлення приналежності до спільноти. Також варто розглядати історико-культурну спадщину як важливий фактор «щеплення» від російських історико-культурних нарративів та залишків радянських світоглядно-ментальних стереотипів щодо національної, культурної, політичної меншовартості українців [30]. Як слушно зауважила В. Агеєва, «нам треба багато працювати з пам'яттю, тому що у нас амнезія. Коли ми повертаємо своє, то руйнуємо російські міфи, забираємо цеглинки, які вони вбудували у свій нарратив» [18].

Питомо український кітч на противагу шароварщині

Є. Маланюк вказував, що комплекс малоросійства є «складний і заплутаний»: «Він – в своїй змінливості – має багато облич і сторін. Він часто є замаскований, особливо в останніх десятиліттях, коли, буваючи знярядям в чужих руках, він зазвичай маскується гопак-шароварництвом, відповідно спростаченою мовою (“подделуєця под мужицький разговор”, як каже один з персонажів Винниченка), ховається за лжепатріотичною віршографією й етнографічною патріотикою взагалі» [28]. Власне, поліморфізм – характерна особливість процесу мало російщення. Малоросійство виступає у широкому спектрі зовні несхожих, на перший погляд, навіть полярних, але сутнісно однорідних форм: від шельменко-денщицтва і службізму «цинових гудзиків» – до псевдопатріотичної пихи й етноцентристського ксенофобства, від звироднілого україножерства «тьоті Моті з Курська» – до замшілої хуторянської старосвітщини, від суржикомовного «хохлацтва» Тарапуньки і Верки Сердючки – до демонстративного русофонства чималої частини владної еліти, її «креолізації» (за М. Рябчуком) та зорієнтованості на пропагандистський міф про «руській мір». У будь-якому зі своїх проявів малоросійство означає втрату ідентичності, параліч національного інстинкту та політичної волі, нездатність або небажання (часто агресивне) брати на себе відповідальність за долю нації і держави, що становить серйозну небезпеку для їхньої незалежності та розбудови [46].

Пропоную детальніше зупинитися на либонь найпоширенішій формі малоросійства – шароварщині. На думку культуролога Анатолія Макаренка, шароварщина з'явилася наприкінці ХІХ століття, вирісши із «галушництва», яке «видавало базарні фарси за українську національну драматургію». Зображення української культури як безальтернативно хлопської, сільської, неінтелігентної заохочувалося цензурою, але вже тоді критикувалося українськими культурними діячами. Небезпечної масовізації та

інструменталізації шароварщина, як і саме малоросійство, набуває в радянські часи. Цим терміном зазвичай позначають примітивізацію та умисне спотворення української народної культури. Її глибинний зміст і сенси нівелюються заміною окремих елементів цієї культури на яскраву обгортку, що вже втрачає точки дотику з автентичними традиціями. Зазвичай шароварщина репрезентує «українськість» через стереотипний образ традиційної культури, ігноруючи багатогранну та різноманітну історичну спадщину. Класичним набором тут є атласні шаровари і вишиванки, пластикові віночки, гопак, застільні співи, горілка, сало, борщ, вареники тощо [47, 48].

Позірно шароварщина нагадує національний кітч, коли на основі народної культури створюється набір фольк-кліше, які легко монтуються до загального строкатого полотна світових культур. Вони яскраві і легко запам'ятовуються. Це набір стереотипів про народну культуру, спрощений до рівня коміксу: у німців – пиво-ковбаски, дірл і веселі пісеньки з похитуванням, у голландців – дерев'яні сабо і пластмасові вітряки. Національний кіч – звичне явище, що не становить загрози для культури, а часом й помічне у справі її популяризації. Однак особливість шароварщини в тому, що цей кітч колоніальний, тобто він був нав'язаний українцям в умовах російської експансії і згодом почав сприйматися як власний.

Колоніальний кітч – засіб пропаганди колонізатора, який допомагає йому контролювати культурну сферу колонізованого і тримати її в цивілізаційному «гетто», стримуючи розвій. Колонізатор прагне унеможливити розвиток потужної високої культури завойованого народу, бо слідом за культурою завше приходить усвідомлення потреби власної державності. Свого часу Іван Лисяк-Рудницький слушно зауважив: «Нація проявляється не вишивками, “малоросійським борщем” і т. п., а окремою політикою й окремою високою культурною творчістю». Основоположник постколоніальної теорії Едвард Саїд описав ряд специфічних універсальних рис, якими, як правило, колонізатор наділяє поневолену культуру – інфантильність, екзотичність, сексуалізованість, дикість, недорозвиненість, розлюднаність, примітивність і архаїчність. Чимало з них зчитуються у карикатурних образах українців і всього українського, створеного за шароварними канонами. До прикладу, інфантильність проявляється як наратив про те, що Україна – це лише театральні декорації для «справжніх», «дорослих» народів, які вершать історію. Українці не мають власної політичної волі і ними завжди хтось «управляє», аполітичний селянин без амбіцій, у якого «хата скраю» – квінтесенція цієї риси. Примітивність як ознака колоніального кітчу проявляються через образ малоосвіченого простака, якому не вистачає манер і «лоску», вміння поводитись в пристойному товаристві, а тому доступ до благ цивілізації українцям можливий лише за посередництва «старшого брата». Тут же ж «пакетом» просувається ідея провінційності культури, зображення її як винятково архаїчної (тобто недорозвиненої, такої,

що лишилася в минулому і не здатна до модернізації). Надмірна яскравість на межі несмаку, явна гіперболізованість візуального декору сприяла екзотизації української культури та перетворенню її на фантик, задача якого – радувати панське око і розважати, а не викликати повагу чи бажання досліджувати цю культуру [49].

Приклади шароварщини сьогодні можна побачити усюди: в рекламі, фільмах, музиці, танцях, на масових заходах тощо. Псевдотрадиційний одяг, як і далеко не автентичні співи і танці, демонструють на сцені в Україні та за кордоном учасники Національного заслуженого академічного народного хору імені Григорія Верьовки та Національного заслуженого академічного ансамблю імені Павла Вірського. Пісні про сало, варенички та горілку виконують артисти з численною аудиторією, серед яких і колишній ректор Київського університету культури і мистецтв Михайло Поплавський. Також до впізнаваних шароварних або нешароварних образів, створюючи доволі примітивний, а іноді й дискримінаційний контент, вдаються зірки української естради, які раніше орієнтувалися на російських слухачів, а після початку повномасштабної війни масово перейшли на українську мову у своїй творчості. Часто вони просто не знайомі з українською культурою і через брак знань використовують саме поверхневі образи, відомі ще зі шкільних часів. Стереотипне уявлення про українців просувають у кінематографі, зокрема у стрічці «Скажене весілля», знятій і за державні кошти. А до російського вторгнення у 2014 році культурно-розважальні заходи посольства України в Німеччині не обходилися без чоловіків у солом'яних брилях та чаркування [50, 48].

Є. Гаврищенко переконана: «Продовження репрезентації української культури в руслі колоніального кічу є фатальною помилкою і становить, без перебільшення, загрозу національній безпеці. Адже від неї залежить світогляд майбутніх поколінь (для яких загроза нікуди не зникне) та сприйняття нас на міжнародній арені (ігнорування цієї *soft power* і, на противагу, пропаганда сусідами своїх принцес Анастасій і хруста французкай булкі дорого нам обійшлося)» [51].

Однак кітч викорінити неможливо, адже це елемент масової культури. Як зауважила Т. Гундорова, він пропонує привабливі спрощені яскраві й упізнавані образи: «Кітч не йде вглиб, він розтікається по поверхні. Проблема полягає в тому, що сучасні люди й не хочуть знати глибини. Ця поверхня їм подобається, вона легша, комфортна, модна, не доводиться задумуватися про якісь складніші речі. І вона впізнавана – це дуже важливо: упізнаваність діє на тебе одразу, нібито сам так думав. Це теж відучує від глибшого осмислення речей» [52]. Відтак попит народжує пропозицію. Однак останню варто спрямувати на створення свого питомого національного кітчу, який би відображав нехай і спрощений, однак не спотворений зовні стереотип українців про самих себе. «Має народитися самобутній національний кітч, не нав'язаний

нам колонізатором, – переконана Є. Гавришенко. – Власне, його перші пагони я вже помічаю – це екологічні ляльки-мотанки, наклейки для писанок, магніти на основі косівської кераміки. І навіть плакати Андрія Єрмоленка, який свідомо працює у жанрі національного кітч» [49].

Розвиток українського культурного бренда

Поняття культурний бренд нині набуло неабиякої популярності. Його використовують на позначення комунікативного соціокультурного феномена, цінність і впізнаваність якого ґрунтується на певній історико-культурній пам'ятці, події, досягненнях історичної особи, характерній національно-ментальній цінності тощо. Він здатний сформувати своєрідний символічний простір у межах певного нарративного дискурсу щодо відповідної країни чи регіону. На соціоісторичному рівні культурний бренд – це розуміння вартості нації. Певною мірою він є відображенням національних культурних архетипів. Якщо за країною немає таких брендів, її складно сприймати позитивно. «Але культурні бренди потрібні не лише на експорт, – вважає мистецтвознавиця Любов Кияновська. – Вони необхідні й нам самим: для того, щоби ми самі могли усвідомити, ким ми є. Шопен є брендом Польщі назовні, але і всередині Польщі також, бо завдяки культурному бренду зникає комплекс меншовартості країни» [53, 54].

Розгляньмо наші окремі культурні бренди: Національна музична академія України імені П. Чайковського, Міжнародний фестиваль класичної музики *LvivMozArt*, Літературно-меморіальний музей Михайла Булгакова, Міжнародний Корнійчуковський фестиваль дитячої літератури... Оминемо увагою вагу згаданих у цих назвах постатей, адже в нашому випадку йдеться про інше. Чому для української музики необхідна Національна академія саме імені Чайковського – «чи не єдиний у світі приклад такого вірнопідданства», як слушно зауважив Г. Грабович [20]. Які заслуги Чайковського перед українською музикою порівняно зі вкладом, скажімо, М. Лисенка? Чому Львів розкручує ім'я Франца Ксавера Моцарта, тимчасом як імена українських композиторів В. Барвінського, М. Колеси, О. Козаренка, М. Скорика і багатьох інших залишаються практично невідомими широкому загалу? Чому Булгакова у нас вважають своїм і впадають в істерику, коли чують, що він – не частина нашого власного культурного ландшафту, як зауважив В. Портніков? І цього ставлення не здатні змінити ані українофобські погляди самого автора, ані російські ракети і безпілотники [55]. Чому єдиний в Україні фестиваль, присвячений дитячій літературі та творчості, має ім'я М. Корнійчукова, а не В. Нестайка?

Можливо, вшанування іноземців не викликало б такого обурення (хоч до закінчення війни і якийсь час по тому росіяни точно залишатимуться тригером), якби держава дбала про розвиток власного культурного бренда. Скажімо, чому

Україна за понад 60 років так і не спромоглася відкрити музей А. Кримського – мовознавця, перекладача, письменника та сходознавця зі світовим іменем, якому завдячуємо розбудовою Академії наук України [56]? Або ж де музей сучасного українського генія І. Марчука, про спорудження якого йдеться ще з 2005 року? На жаль, подібних прикладів, які виказують наше культурне низьковклінність, можна знайти чимало. Ми досі недооцінюємо своє. Досі намагаємося виїхати на чужих розкручених брендах, а не розвивати своє натомість. При цьому національний культурний бренд тільки втрачає. Адже виходить, що своїх визначних діячів в Україні попросту не було і немає. Провінції тільки й залишається, що «примазуватися» до культурної величі метрополії – байдуже Австрії чи росії. З огляду на це, можна зрозуміти емоційну реакцію І. Марчука на невиконання державою обіцянок щодо присвяченого йому музею: «Я повинен був віддати це в музей, хоча мені треба було б і на щось жити. Та я все одно був готовий віддати сотню-дві своїх праць, і був би повноцінний музей, який кормив би цілий Київ. Бо туди б приїздили люди з усього світу, як приїжджають до музею Ван Гога у Амстердам. ... А наша держава не дбає про імідж абсолютно. Вона є антикультурною, антимистецькою, просто їй то все не потрібно» [57].

Втім, варто відзначити, ситуація таки змінюється. Зокрема блискуче було організовано промоцію «Щедрика» М. Леонтовича як української щедрівки, що стала музичним символом Різдва в усьому світі. Заходи проходили як в Україні, так і за кордоном та включали відеомапінг, виставки, концерти, флешмоби. Справжнім тріумфом, зокрема, став історичний концерт «Notes from Ukraine» 4 грудня 2022 року в Карнегі-холі, присвячений 100-річчю північноамериканської прем'єри знаменитої мелодії [58]. Однак, будьмо чесні, проведена кампанія чітко увиразнила українську ідентичність уже відомого бренду, а не промотувала його з нуля. Тож попереду чимало роботи над створенням потужного бренду української культури та його популяризацією. Це дасть нам усвідомлення власної самості та допоможе позиціонувати себе у світі. «Люди повинні звикати до того, що українське – це також про високе. Я просуваю бренд сучасної України, експериментаторської, талановитої нації, яка може чогось навчити світ. Ядром ідентичності нашої сучасної нації є дух свободи, нескореності, демократії, і це треба показувати», – наголошує продюсерка й культурна менеджерка Олександра Саєнко [59].

Напряму комунікувати зі світом

Україна повертає собі право голосу і вчиться на рівних з іншими голосами і культурами бути частиною світового калейдоскопа. «Якщо дивитися з Києва, то можливість пояснити себе є життєвою необхідністю. Серед українських інтелектуалів існує консенсус щодо того, що багато трагедій, з якими ми стикаємося сьогодні, є наслідком багатьох непорозумінь у минулому.

... Україна є (чи була?) європейською країною, яку розуміли найбільш хибно. Саме тому так важливо говорити самостійно, власним голосом, а не через викривлену призму чийхось неоімперських амбіцій. Це важливо не лише для майбутнього процвітання суспільств, але й для безпосередньої безпеки конкретних людей. Розповісти власну історію можна через мистецтво та культуру. Адже саме митці мають особливу здатність фіксувати найтонші відтінки смислів і підсилювати їх, щоб ми всі могли дещо глибше бачити світ, розрізняти більше деталей, і краще його розуміти», – зазначає директорка Мистецького арсеналу Олеся Островська-Люта [60].

Внаслідок повномасштабної російської агресії інтерес до України та української культури кардинально зріс. І, як зауважила Т. Філевська, «наша задача – продовжувати цю розмову та з миттєвої відповіді, яка стосується нагальної та критичної ситуації, перевести це в сталу співпрацю і в довготривалу систематичну взаємодію та участь України в культурному житті світу» [61]. Україні потрібен рівноправний культурний діалог з іншими країнами, який дасть можливість репрезентувати свою спадщину та новітню культуру світовій громадськості, а культурний набуток інших країн – українцям. Потрібні двосторонні фахові дискусії, фестивалі, концерти, театральні вистави, мистецькі та музейні виставки, доступність музейних експозицій рідними мовами, переклади класиків і сучасних авторів та наявність їх у бібліотеках тощо. Ця культурна взаємодія має відбуватися напряду, без посередництва російської оптики і мови зокрема.

«Культурна дипломатія працює в обидва боки – для усвідомлення себе теж. І щоразу нагадує, що українська розмова зі світом – це розмова партнерів-інтелектуалів. Не тільки про травму геноцидальної війни, але й про відвагу довгої пам'яті та саморефлексії. Це діалог рівних, а не монолог пораненого. Це заслужене право на спільну присутність, на власний голос, на історію. Бо саме культура є найпершою мовою самоопису, яка пояснює, хто ми і чому з повним правом бажаємо залишатися на своєму місці як у європейській спільноті, так і на мапі світу. Амбітність геополітичного нарративу прямо пропорційна до масштабу нарративу культурного, і наш історичний ворог не втомлюється нагадувати про це щодня», – наголошує поетеса і письменниця Катерина Калитко [62].

Тож, послуговуючись метафорою Ліни Костенко, нам давно час усунути «дефект головного дзеркала» – національного телескопа, через який українське суспільство сприймає себе й за допомогою якого ретранслює нарративи про себе у світ. Адже цей пристрій, встановлений нам не нами, – «запрограмований на систему анахронічних уявлень, він умисно спотворює обличчя нації». На переконання поетеси, ще на початку відновлення незалежності Україні слід було поставити свою оптику, свою систему дзеркал, розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. «Зафіксувати себе у

свідомості людства парадоксом молодій державі з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована через історичні причини. Бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в абераціях чужих віддзеркалень» [63]. Відтак маємо надолужити згаяний час. І дослухатися до настанови одного з головних критиків малоросійства Є. Маланюка: «Напружене творення Духової Суверенності – ось рецепт, що був, є і буде найбільш трудний, але й найбільш істотний і всеосяжний. Цей рецепт, до речі, виключає – якнайгостріше – імітацію, декламацію, патріотичну позу, барокове “здаватися, а не бути”, як і всіляке “погрожування пальцем в чоботі”» [28].

Список літератури

1. Резнік О. Колективна ідентичність за умов війни: від комплексу меншовартості до нації переможців / Олександр Резнік [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/kolektivna-identichnist-za-umov-viyni-vid-kompleksu-menshovartosti-do-natsii-peremozhtsiv> (дата звернення 4.11.2024).

2. Албул С. Абсолютна більшість українців (88%) пишаються своїм громадянством, – опитування до Дня Незалежності / Сергій Албул // *LB*. – 2024. – 22 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/society/2024/08/22/630815_absolyutna_bilshist_ukraintsiv_88.html (дата звернення 4.11.2024).

3. Щокань Г. Перед входом Одеського художнього музею лежить скульптура Катерини II, а всередині показують фото мертвих ворогів: репортаж / Ганна Щокань [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://lifepravda.com.ua/culture/2023/02/9/252757/> (дата звернення 4.11.2024).

4. Хотин Р. Війна і мова. Як агресія Росії прискорила «лагідну українізацію» / Ростислав Хотин [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-i-ukrayinska-mova/32820956.html> (дата звернення 5.11.2024).

5. Кісс Н., Підкуймуха Л., Скінтей Л., Оробчук Д. Аброгація / Надія Кісс, Людмила Підкуймуха, Леся Скінтей, Дарія Оробчук // Український деколоніальний глосарій [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://decolonialglossary.com.ua/abrogation-uk> (дата звернення 5.11.2024).

6. Масенко Л. «Україна перемогла на полі культури». Про що свідчить суть «руського мира»? / Лариса Масенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-kultura-peremozha/32845368.html> (дата звернення 5.11.2024).

7. Палікот О. «Дуже болючий» книжковий бум: чому українці під час війни стали більше читати і купувати книжок / Олександр Палікот [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

<https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinska-knyha-i-kultura-v-chas-vijnyu/32998102.html> (дата звернення 5.11.2024).

8. Завдяки чому українське кіно здобуло успіх під час війни: 7 причин / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://jetsetter.ua/zavdyaky-chomu-ukrayinske-kino-zdobulo-uspih-pid-chas-vijnyu-7-prychyn/> (дата звернення 5.11.2024).

9. Шевчук Ю. Кіно і війна. Чи стала кіноіндустрія в Україні українською за духом? / Юрій Шевчук [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayinske-kino-i-viyna/33101731.html?fbclid=IwY2xjawFKQPVleHRuA2FlbQIxMQABNHXc4vsi_XYL3rAg5hO2xi8V12aWnm5G1AEAZ9G9UkUJvKAQr7eXh4mbEQ_aem__TtVbhNTK4PbnWQcJVKk0g (дата звернення 5.11.2024).

10. В Україні – театральний бум. Доходи театрів значно зросли на другий рік великої війни / Інформація. // *Texty.org.ua* – 2024. – 23. квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://texty.org.ua/fragments/112307/v-ukrayini-teatralnyj-bum-dohody-teatriv-znachno-zrosly-na-druhyj-rik-velykoji-vijny/> (дата звернення 6.11.2024).

11. Апчел О. Про український театр і про те, як його змінила війна / Олена Апчел // *LB*. – 2023. – 19 берез. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2023/03/19/549180_pro_ukrainskiy_teatr_i_pro_te_yak_yogo.html (дата звернення 6.11.2024).

12. Віхров М. Олексій Сокирко: «Відсутність знань про свою еліту в минулому формує комплекс меншовартості в сучасного українця» / Максим Віхров // *Тиждень* – 2021. – 22 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/oleksij-sokyrko-vidsutnist-znan-pro-svoiu-elitu-v-mynulomu-formuie-kompleks-menshovartosti-v-suchasnoho-ukraintsia/> (дата звернення 6.11.2024).

13. Вонс Р. Як українці допомагають Путіну, переглядаючи російський контент: шокуючі дані / Ростислав Вонс [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/country/society/jak-ukrajintsi-dopomahajut-putinu-perehljadajuchi-rosijskij-kontent-shokujuchi-dani-981860.html> (дата звернення 6.11.2024).

14. Педоренко М., Еріставі М. Ліки проти колоніальної травми: що таке деколонізація і до чого тут українці? / Марія Педоренко, Максим Еріставі // *Заборона*. – 2023. – 24 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zaborona.com/liky-proty-kolonialnoyi-travmy-shho-take-dekolonizacziya-i-do-chogo-tut-ukrayinczi/> (дата звернення 4.11.2024).

15. Котубей-Геруцька О. «Деколонізація» і «постколоніалізм» – у чому різниця понять та що вони означають / Олеся Котубей-Геруцька [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/462311->

dekolonizacia-i-postkolonializm-u-comu-riznica-ponat-ta-so-voni-oznacaut/ (дата звернення 4.11.2024).

16. Грабовський С. Хто заснував великі міста Півдня України? / Сергій Грабовський [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/1124480.html> (дата звернення 4.11.2024).

17. Панасюк С. Позбуватися русифікованих топонімів / Софія Панасюк [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrainer.net/derusyifikatsiia-toponimiv/> (дата звернення 4.11.2024).

18. Тимошенко Ю. Віра Агеєва про комплекс меншовартості та вплив літератури на ідентичність / Юлія Тимошенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrainer.net/vira-ahieieva/> (дата звернення 5.11.2024).

19. Агеєва В. Канон класики і колоніальна свідомість / Віра Агеєва // Тиждень. – 2019. – 28 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/kanon-klasyky-i-kolonialna-svidomist/> (дата звернення 5.11.2024).

20. Грабович Г. Війна і наука. Про істотне, але нечасто обговорюване / Григорій Грабович // Критика. – 2022 – №11–12. С. 2–7. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/articles/viina-i-nauka-pro-istotne-ale-nychasto-obhovoriuvane> (дата звернення 5.11.2024).

21. Неборак Б. Оксана Забужко: «Я розповідаю історію того, як Захід прогледів російський фашизм» / Богдана Неборак [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://theukrainians.org/oksana-zabuzhko/> (дата звернення 5.11.2024).

22. Савотіна В. Від Шевченка з шаблею, до Шевченка з джавеліном: як формувався український канон / Валерія Савотіна [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/vid-shevchenka-z-shableiu-do-shevchenka-z-dzhavelinom-iak-formuvavsia-ukrainskyj-kanon/> (дата звернення 5.11.2024).

23. Савчук А. «Час переписувати візію світу, в якому не було України» / Анна Савчук // DW. – 2022. – 24 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/oksana-zabuzhko-cas-pererepisuvati-viziu-svitu-v-akomu-ne-bulo-ukraini/a-64179698> (дата звернення 5.11.2024).

24. Бойко О. Мешканці Ворзеля виступили проти вулиці Підмогильного через неприємні асоціації / Олеся Бойко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/meshkantsi-vorzelia-vystupyly-proty-vulytsi-pidmohylnoho-cherez-nerpyiemni-asotsiatsii/> (дата звернення 6.11.2024).

25. Котубей-Геруцька О. Класики у *TikTok*, черги в театр та література на спортивній арені: про феномен любові до української культури / Олеся Котубей-Геруцька [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/754805-klasiki-u-tiktok-cergi-v-teatr-ta-literatura-na->

sportivnij-areni-pro-fenomen-lubovi-do-ukrainskoi-kulturi/ (дата звернення 6.11.2024).

26. Пронкевич О. Національна ідентичність, війна й гуманітарні науки / Олександр Пронкевич // Тиждень. – 2023. – 6 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/natsionalna-identychnist-vijna-j-humanitarni-nauku/> (дата звернення 6.11.2024).

27. Апчел О. Глибинна травма та інтелектуальна лінь / Олена Апчел // *LB*. – 2024. – 20 вер. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2024/09/20/635574_glibinna_travma_intelektualna.html?fbclid=IwY2xjawFbe3RleHRuA2FlbQIxMQABHU1QwcmxCyF1_8eg7PzgKjgWwoQ2VhngdgqA4Xr-I2FJ6bewciH_BidiRA_aem_enqG6e9X1BvMwC4J_DXQ5w#m1bqbm-g-118u3fgfpkht (дата звернення 6.11.2024).

28. Маланюк Є. Малоросійство / Євген Маланюк [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13777#google_vignette (дата звернення 4.11.2024).

29. Вербицька П. Соціокультурні активи історико-культурної спадщини в українському суспільстві / Поліна Вербицька // *Historical and Cultural Studies*. – 2015. – Том 2. – №1. С. 37–41. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/6dae2d7a-aa25-41bb-b8d5-28221a3fc29c/content> (дата звернення 4.11.2024).

30. Тарангул Л., Чернікова І., Дрогомирецька Л. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності / Любов Тарангул, Інна Чернікова, Людмила Дрогомирецька // Культурологічний альманах. – 2024. – Вип. 1 (9). С. 147–159. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/328/307> (дата звернення 4.11.2024).

31. Гаврищенко Є. «Великая русская культура»: деконструкція міфу [частина 1] / Євгенія Гаврищенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.kovchek.ua/uk/analytic/ruscultura> (дата звернення 4.11.2024).

32. Гадзинська І. Украдені скарби. У двох російських музеях ми виявили 110 тис. археологічних знахідок з України / Інна Гадзинська // *Texty.org.ua* – 2023. – 19. бер. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://texty.org.ua/d/2023/stolen_heritage/?src=main&fbclid=IwAR2nqQp8foH14xW6bVvczmZeNRME4pTcklLuo-dmNRny69CllsXk4JGIDDA (дата звернення 4.11.2024).

33. Клименко В. Ганна Рудик. Подвійне колоніальне стирання: Росія викрадає музейний предмет і приховує це за брехнею, підписаною світилами науки / Валентина Клименко // *LB*. – 2024. – 19 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://lb.ua/culture/2024/05/19/613414_ganna_rudik_podviyne_kolonialne.html (дата звернення 4.11.2024).

34. Гавришенко Є. «Розрита могила» або як росіяни апропріювали українську спадщину / Євгенія Гавришенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.kovcheg.ua/uk/analytic/rozrita-mogila-abo-yak-rosiyani-aropriyuvali-ukrayinsku-spadshchinu> (дата звернення 5.11.2024).

35. Лютий Т. Війна за деколонізацію культури. Тарас Лютий / Тарас Лютий [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/vijna-za-dekolonizatsiiu-kultury-taras-liutyj/> (дата звернення 5.11.2024).

36. Лавришин Ю. Переатрибуція: як Україна повертає собі привласнене Росією мистецтво / Юлія Лавришин // Детектор медіа. – 2023. – 18 вер. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ms.detector.media/trendi/post/32977/2023-09-18-pereatrybutsiya-yak-ukraina-povertaie-sobi-pryvlasnene-rosiieyu-mystetstvo/> (дата звернення 5.11.2024).

37. Манухов З. Забуті, заборонені, привласнені: деколонізація українських митців / Захар Манухов [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrainer.net/dekolonizatsiia-mytsiv/> (дата звернення 5.11.2024).

38. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Як Росія привласнювала собі митців України та їх спадщину / Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3731865-ak-rosia-privlasnuvala-sobi-mitsiv-ukraini-ta-ih-spadsinu.html> (дата звернення 5.11.2024).

39. Горлач П. «Танцівниці» Дега, національність Куїнджі, Айвазовського та Репіна: музей Метрополітен вніс зміни у підписи до картин / Поліна Горлач [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/379301-tancivnici-v-ukrainskih-kostumah-se-odnu-kartinu-dega-perejmenuvali/> (дата звернення 5.11.2024).

40. Амстердамський музей Стеделік визнав Малевича українським художником / Інформація. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3677407-amsterdamskij-muzej-stedelik-viznav-malevica-ukrainskim-hudoznikom.html> (дата звернення 5.11.2024).

41. Кабацій М. Штутгартський музей прибрав підпис «російська художниця» в інформації про Олександрю Екстер / Марія Кабацій [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2023/04/06/253694/> (дата звернення 5.11.2024).

42. Філевська Т. Деколонізація в музеях. Український поворот / Тетяна Філевська [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/02/14/252839/> (дата звернення 5.11.2024).

43. Мельничук Л. Деколонізація українського мистецтва та культурна дипломатія / Людмила Мельничук // Український мистецтвознавчий дискурс. – 2023. – Вип. 6. С. 54–64. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

<http://uad-jrnl.nau.in.ua/index.php/uad/article/view/193/161> (дата звернення 5.11.2024).

44. Ластовиря М. Забрати вкрадене: як Україні повернути свої культурні цінності / Мар'яна Ластовиря [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrainer.net/zabraty-vkradene/> (дата звернення 6.11.2024).

45. «Археологічна спадщина, вкрадена Росією: інформаційно-просвітницька кампанія». Настав час підбивати підсумки / Інформація [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.vgosau.kiev.ua/projects/russia> (дата звернення 6.11.2024).

46. Барабаш Ю. Малоросійство / Ю. Я. Барабаш // Енциклопедія сучасної України. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-63163> (дата звернення 4.11.2024).

47. Зданевич Л. Шароварщина: погибель чи панацея для української музики. Ультимативний розбір від Лери Зданевич / Лера Зданевич // Лірум. – 2023. – 3 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://liroom.com.ua/articles/sharovarshchyna/> (дата звернення 6.11.2024).

48. Вернигор П. «Неважливо, як зроблено – головне, що наше». Чому шароварщина знову в трендах і що з цим робити? / Поліна Вернигор // Заборона. – 2023. – 10 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zaborona.com/chomu-sharovarshhyna-znovu-v-trendah-i-shho-z-czum-robyty/> (дата звернення 6.11.2024).

49. Гаврищенко Є. Шароварщина як спадок колоніалізму / Євгенія Гаврищенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.kovchek.ua/uk/analytic/sharovarshchina-spadok-kolonializmu> (дата звернення 6.11.2024).

50. Плис А. Шароварщина проти традицій: як зберегти українську культуру / Анастасія Плис [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://nashkiev.ua/culture/sharovarschina-proti-traditsii-yak-zberegiti-ukrainsku-kulturu> (дата звернення 6.11.2024).

51. Гаврищенко Є. Колоніалізм і шароварщина / Євгенія Гаврищенко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://shotam.info/kolonializm-i-sharovarshchyna/> (дата звернення 6.11.2024).

52. Рудик К. Неунікненність кітч: розмова з Тамарою Гундоровою / Катерина Рудик [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.verbum.com.ua/11/2019/statuses-of-the-art/inevitability-of-kitsch/> (дата звернення 6.11.2024).

53. Кияновська Л. Культурний бренд проти комплексу меншовартості / Любов Кияновська // Збруч. – 2018. – 5 лист. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/84338> (дата звернення 5.11.2024).

54. Савенко О. Культурна складова у формуванні бренду країни / Савенко Оксана // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2023. – Вип. 47. С. 120–125. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/733/752> (дата звернення 5.11.2024).

55. Портников В. Ярослав / Віталій Портников // Збруч. – 2024. – 16 черв. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://zbruc.eu/node/118696?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2TBhRsJOIroQUdj4ThLz-q4RRG93vVjLHjk6WEhWymI1asER56QYNEePM_aem_ZmFrZWR1bW15MTZieXRlcw (дата звернення 5.11.2024).

56. Кравченко А. Він залишив нам українську Академію наук, а ми його майже забули. Ні, це не Вернадський / Аріна Кравченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://life.pravda.com.ua/culture/hto-takiy-agatangel-krimskiy-spadshchina-zasnovnika-akademiji-nauk-y-shodoznavcya-301801/?_gl=1*smbx34*_ga*NTU1Mzg4MzE2LjE2NzU1MTA5MDE.*_ga_6ELQ7YCNBS*MTcxNzAwMzE0NS44OTkuMS4xNzE3MDAzMTc4LjI3LjAuMA (дата звернення 5.11.2024).

57. Груздєв С., Пешко К. Іван Марчук: Україна шанує тільки тих, кого вже немає / Станіслав Груздєв, Катерина Пешко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/interviews/ivan-marchuk-ukrajina-shanjuje-tilki-tih-kogo-vzhe-nemaje-386490.html> (дата звернення 5.11.2024).

58. Святування 100-річчя Щедрика / Український інститут [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ui.org.ua/sectors/projects/celebrating-100-years-of-carol-of-the-bells/> (дата звернення 5.11.2024).

59. Дуденко О. «Я просуваю бренд сучасної України». Українські культурні дипломатки про свою роботу. Розмова з Оксаною Семенік, Олександрою Саєнко та Тетяною Філевською / Ольга Дуденко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/culture/culture/17503-ya-prosuvayu-brend-suchasnoyi-ukrayini-ukrayinski-kulturni-diplomatki-pro-svoyu-robotu> (дата звернення 5.11.2024).

60. Островська-Люта О. Пояснити себе світу – життєва необхідність для України / Олеся Островська-Люта // NV. – 2023. – 30 черв. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/direktorka-misteckogo-arsenalu-ukrajina-rozpovidaye-pro-sebe-svitu-cherez-kulturni-proyektiviyna-50335615.html> (дата звернення 6.11.2024).

61. Юр'єва Д. «Світ відкриває для себе Україну». Деколонізація української культури – чому це важливо / Дар'я Юр'єва [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.polskieradio.pl/> (дата звернення 6.11.2024).

62. Калитко К. «Діалоги між рівними». Промова з Міжнародного форуму культурної дипломатії / Катерина Калитко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/dialogi-mizh-rivnimi-promova-z-mizhnarodnogo-forumu-kulturnoji-diplomatiji-304200/> (дата звернення 6.11.2024).

63. Котубей-Геруцька О. До дня народження: публікуємо статтю Костенко «Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала» / Олеся Котубей-Геруцька [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://suspilne.media/culture/219397-do-dna-narodzenna-publikujemo-stattu-kostenko-gumanitarna-aura-nacii-abo-defekt-golovnogo-dzerkala/> (дата звернення 6.11.2024).

Матеріал підготувала

Г. М. Іванченко,
завідувачка сектору ДЗК відділу НАУІ
Інформцентру з питань культури та мистецтва

Комп'ютерне опрацювання та редагування *І. Г. Піленко*

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,53. Б/т. Зам. 77. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12